



מרון ראש הישיבה, הרב חיים יעקב גולדוויכט זצ"ל

מתוך "אסופת מערכות", פרשת מקץ (עמ' רל"ה-רמ"ב)

"ויהי מקץ שנתיים ימים" – "...קץ שם לחושך" (איוב כה, ג) זמן נתן ליוסף כמה שנים יעשה באפילה בבית האסורים. כיוון שהגיע הקץ, חלם פרעה חלום (בראשית מא, א ובר"ר פט, א).

ה'קץ' האמור במקרא עליו מוסבים דברי חכמים, מתייחס ל"שנתיים ימים" שחלפו משעה שהזכיר יוסף עצמו לפני שר המשקים, עד עת בוא דבר ה' שהתירו מאסוריו. ושנתיים אלה דוקא, הוגדרו כאן בפי חכמים כימי 'חושך'. והדיבור הזה מתמיה, שעובר לשנים הללו, כבר קדם יוסף וישב בבית האסורים עשר שנים. ומה נשתנו שנתיים אלו מעשר קודמותיהן, שהחשיכו טפי.

ועלינו לברר תחילה את משמעם הפנימי של המונחים: 'אור' ו'חושך', השנויים בהקשר.

ב. ה' – אור לי

עולם הטבע שברא הקב"ה בימי בראשית, ככל פנים לו. החוקיות השגרתית השלטת באורחות עולם, משגה את הדעת, מטעה את העין. כי החושים הגשמיים אינם ערוכים לקלוט אלא שלושה מימדים. עין בשר אינה מבחינה אלא בשש צלעות לקוביה. והתפיסה המוחשית משליטה בתודעה, את התחושה הקיומית השטחית, שאין ממשות אלא זו הניתנת למישוש.

אבל כלי הדעת שנטע הקב"ה באדם, ערוכים לקליטה עמוקה יותר. לכשמתפנה התודעה מן העיסוקים היומיומיים השגרתיים, וההרגשים מרעבון התאוה, בוקעת הכרה עמוקה המארת כבדק, את קיומו של מימד נוסף: את הנקודה האלוקית הפנימית, העטויה חבויה במחשכי החומר. כי לכשירצה אדם, עשוי כל עלה דק להצביע חריפות, על חכמתו המופלאה של הבורא המשוקעת ברבדיו. אפשר לו לחוש בעדו, את המאמר האלוקי החפון בו, עומד על גביו, ואומר לו "אהא". עומד לו אדם בעבי היער, ואיוושת העלים החרישית, עשויה ללחוש לו תפילה לבורא – "אז ירננו עצי היער!"

ומשזכה אדם להארה זו, הריהו נוכח, שהמציאות החומרית אינה אלא מעטה. מסך עבות, המסתיר את גופה של מציאות.

אדם המתנהל בתוך חיי טבע, ומבחיין רק במעטם החיצון – אותו מעטה שאינו במהותו, אלא כיסוי והסתר – גרוע ממי שעיינו סומות. עיניו, עיני הבשר, אמנם פקוחות. אבל כל מה שהוא רואה בעדן אינו אלא מסך. והוא פועל מכח הראיה השגויה הזו, ואינו נותן דעתו כמה זו מחשיכה את דרכו. אדם זה גרוע מן ההולך בחושך. שהמציאות בחושך ומודע לו, אינו מניח לאורות מתעים להנחות את דרכו.

וישנו אור גדול, בהיר מאוד, הבוקע מתוך החושך – "כי אשב בחושך – ה' אור לי" (מיכה ז, ח). מי שהוא בעל נפש, היודע להשיל את מעטה החושך החיצון, מוצא, כאמור, גם במעבה החושך, התנוצצויות טמירות של קול ה'.

ועומדים אנו עתה בסיפה של הגדרת המונחים 'אור' ו'חושך'. אותו ברק המאיר תודעת אדם, ומלמדו את מהותה הפנימית של ההוויה. מעמידו על קיום עילת העילות. וממילא, מנחה אורחותיו, ומנתב לפניו. הוא זה דמיתקרי 'אור'. שדרכו של החש נגהות הארה זו, סלולה, בהירה ומארת לפניו. ואילו מעטפת הגשם המסכת ועוטה את הנקודה האלקית הטמירה – מעוותת את הראיה, מעקמת עליו את הדרך – מכונה, 'חושך'.

ודבר זה מתפרש להדיא מבדי הרישא של דברי המדרש האמור:

'קץ שם חושך' – זמן נתן לעולם כמה שנים יעשה באפילה כו'. שכל זמן שיצר הרע בעולם, אופל וצלמוות בעולם כו'. נעקר יצר הרע מן העולם, אין אופל וצלמוות בעולם...".

שכל עוד היצר שולט, אין עין אדם יכולה להשתחרר לחלוטין, מכבלי ההוויה הגשמית. ובהכרח שלטת בו מידה של חשיכה. רק לכשייבטל יצר הרע, תזדכך הראיה, ונזכה לאור הגדול דלעתיד.

וזאת למודעי. תפיסה עמוקה זו, השגת הכרה בהירה זו, אצל בעלי מוחין דגדלות הופכת לתחושה מוחשית בהחלט. אין הוא זקוק להכפיף הרגשיו בפני דעתו, תחושותיו בפני השגותיו. כי אותו אור גדול – מעין אור דלעתיד – המאיר בדעתו הגדולה, בוקע בעד למרתפי חשכת החומר העכור, והופך בתודעתו, להארה מוחשית ממשית הניתנת למישוש. אין דעתו – בשעות הגדלות שלה – נטרדת כל עיקר בשגינות מסכי החומר. בהירות המוחין דיליה כה חדה, שמעטה ההסתר נמוג לעיניו מאליו.

ושמורה בידינו עובדה ממחישה, במרן בעל 'חזון איש' – שכידוע היה מקפיד שלא להשתמש בלילות ש"ק באור חשמל המתופעל ביד יהודים – שנזדמן באחד מלילות שבת, לשמחת נישואין, ונכח שאור חשמל האיר את אולם השמחה. נתכרכמו פניו.

דרשו בעלי השמחה מפיו: התייכן שמחת נישואין ללא אורה?

השיב מרן אינסנקטיבית בסערת נפש: "ועתה, האכן שרויה כאן אורה?" [בלשונו: "און איצט איז ליכטיג?"].

## ד. "לא אתם"!

וחכמים, כאמור, הקבילו את חילוקי ההארה שבין ימי העולם הזה לעולם הבא, לתהפוכות שני חיי יוסף:

'קץ שם לחושך' – זמן נתן לעולם כמה שנים יעשה באפילה כו'. שכל זמן שייצר הרע בעולם, אופל וצלמוות בעולם כו'. דבר אחר, 'קץ שם לחושך' – זמן נתן ליוסף כמה שנים יעשה באפילה בבית האסורים כו'.

שכל ימותיו של יוסף צדיקא, היו לו ימים של הארה. בכל צורות החיים שהתגלגלו ועדו עליו, היתה נהורא שריה עמיה. בשנות עבודתו אצל פוטיפרע, כמו בעוד היותו רועה צאן אביו. בבור הנחשים שהוטל אליו בידי אחיו, כמו על כס ממלכת מצרים. יוסף הראה לדעת, שמבט רוחני יכול להקרין ולהגיה, גם חושך אפילה.

כי<sup>1</sup> כשאנו מתבוננים בפרשת תולדות יוסף, אנו מבחינים בקו עז המבריה את תודעתו מן הקצה. אופן הסתכלותו על המאורעות הסוערים שעדו עליה, אופי התייחסותו אליהם, מפתיע:

ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה כי למחיה שלחני אלקים לפניכם וגו'. וישלחני אלקים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה גדולה. ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלקים ישימיני לאב לפרעה ולאדון לכל ביתו ומושל בכל ארץ מצרים (בראשית מה, ה-ח).

אף משהורגל בשררה ויגבר חילו, לא לבד שלא שכח שמשרה זו שעל שכמו, לא מחכמתו באת לו, ולא מיד פרעה, אלא הקב"ה הוא שמינהו לה. אלא ברי לו מעתה עוד, שכל מהלך אותן כ"ב שנה בהן היה פרוש מבית אביו, הייסורין המרובים שעדו עליו, שנאת אחיו, עבודתו, קנאת אדוניתו ומאסרו, כולם כאחד לא מעשי ידי אנוש הם. "לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלקים!"

והאחים החושדין אותו, שמחמת כבוד אבא הוא מאריך אף למחות עוונם, ועם פטירתו חששו לעצמם. שב יוסף והעמידן על טעותן:

"ויאמר אליהם יוסף אל תיראו כי התחת אלקים אני. ואתם חשבתם עלי רעה אלקים חשבה לטובה למען עשה כיום הזה להחיות עם רב" – שמא במקומו [של אלקים] אני, בתמיה. אם הייתי רוצה להרע לכם, כלום אני יכול? והלא אתם כולכם חשבתם עלי רעה, והקב"ה חשבה לטובה, והיאך אני לבדי יכול להרע לכם" (ג, יט-כ ורש"י).

"אלוקים חשבה לטובה" – הוא יתברך היסב, שתחשדוני ותעשו לי רעה, כדי שתגיע מזה טובה כו'. שודאי לא היו [האחים] ראויים לאותו מעשה, אם לא בהשגחה עליונה ית'. ואם כן אין ליוסף עליהם כלום" (העמק דבר).

אדם מן השורה, דרכו לאזור מתנים, לאמץ דעתו ולהערים תושיה, כדי להשיג בכוחותיו את ברכת ה'. אמנם תודעתו משגת, שכל אלו אינן אלא כלים שסיפק לו המקום ב"ה, והוא נוהג עמהם במשורת הדין. ואם אנשים הזיקוהו וצדדו לו, עם היותו משיג שהכל בא לו במידה מידו של מקום, עם זאת הוא זוקף זאת לחובת הצרים לו. אבל יוסף, מידה חלוקה לו. הוא אינו מבחין כל עיקר במעשי ידי אדם. הארת דעתו משגת, "כי אין הפועל בידך" (רבינו יונה משלי ג, ה-ו).

<sup>1</sup> מרן זצ"ל, נקט כאן קוצר אמרים. תפסנו איפוא בשולי אדרתו, והארנו את רמזיו (הרב משה מייירניק).

"לא אתם שלחתם אותי הנה!"

הנה לנו דמות קלסטרין של יוסף, חקוקה במטבע של אש.

"הוא יוסף שעמד בצדקו" (עי' רש"י שמות א, ה). כשם שבבית פוטיפר אדונו, היה "איש מצליח" (בראשית לט, ב). וידע להבחין ביד ה' השלוחה, הנוטה אליו חסד בתוך מיצרי ייסוריו: "וירא אדוניו כי ה' אתו" – שהיה שם שמים שגור על פיו" (שם ג ורש"י). כך גם בהיותו שרוי אסור בבור, "ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד ויתן את חינו וגו'" (שם כא) [וכבר הרחבנו את הדיבור בנקודה זו, באסופות לפרש וישב: "משאן של ישמעאלים"].

ה.

אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו" (תהלים ס, ה) – זה יוסף" (בר"ר פט, ג).

כך בכל צורות החיים שהתגלגלו ועדו עליו. התקופה היחידה בחייו של יוסף, בה חדר החושך לדל"ת אמותיו, היו השנתיים האחרונות בבית איסורו. שנים בהן חלה בו פחיתות קומה. תקופה בה חל פחת בכח בטחונו, ומחשכו של בור הסכו על צחות ראייתו:

"ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו" – מפני שתלה בו יוסף [בטחונו] לזכרו, הוזקק להיות אסור שתי שנים [נוספות] (בראשית מ, כג ורש"י).

שנתיים ימים תלה יוסף בטחונו באדם. ובשעה שחל ביתוק מה, בין הוויתו הפנימית, לבין הארת הקב"ה לו – אז שלח חושך ויחשיך. ורק משנתיאש מן האדם, ושב ונתעשת, וחזר ותלה עצמו בקב"ה, שבו ימי הארה.

ו. בלעדי!

ובידינו לדלות מגופה של פרשה, את הלקח הנורא שהסיק יוסף מזעזוע המאורע:

וישלח פרעה ויקרא את יוסף ויריצוהו מן הבור וגו' ויבוא אל פרעה. ויאמר פרעה אל יוסף חלום חלמתי ופותר אין אותו ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתור אותו. ויען יוסף את פרעה לאמר בלעדי אלקים יענה את שלום פרעה (בראשית מא, יד-טז).

מעבר חריף, עז, פתאומי, מבירא עמיקתא כפשוטו. רוח סערה באת וטלטלתו אחר כלות קיצין, ורוממתו לפסגת הכבוד. כי 'חרטומי מצרים וכל חכמיה' – כך פונה אליו פרעה – לא השכילו לפתור את מסתרי החלום, אבל עליך שמעתי, שנחונת בסגולה שכמותה אין בכל ארץ מצרים.

ובעמדו לפני כס פרעה, ומילתו עשויה לסול לפניו הדרך לטב או למוטב, לא נתבלבלה עליו דעתו. לא התבושש יוסף, ולא זע מבעל תורת "לי יאורי ואני עשיתיני" (יחזקאל כט, ג), והכריז באזניו בו ברגע ללא רתת: "בלעדי" – בר מן חכמתי" (אונקלוס). "אין החכמה משלי" (רש"י). "אף על פי שאמרת, 'ופותר אין אותו', כאילו אני יחיד בזאת החכמה, אני חושב, שיש בלי ספק, פותר בלעדי" (ספורנו). ואם "לא אית גבר דפשר חלמין" (יגתון) אף אני בכללן. אלא האלקים – אם רצונו בכך – יענה שלום פרעה.

הכי לא היה יוסף רשאי לשמור הדבורים הללו בלבו. מה לו לשסע את דברי פרעה, לאמנו ולחנכו לידיעת שמו של המקום ית'. ואם מחובתו להזכיר שמו של הקב"ה על מעשיו, הן יכול היה להזכירו ברמיזה, כמקור להשראת החכמה. הן ידע יוסף שאם יחמיץ את השעה, אם תועם הילתו בפותר חלומות, את נפשו הוא קובע.

אלא שיוסף שנענש באיסורין על שתלה בטחונו בשר המשקים, השכיל ולמד לקחה של נזיפה. מעתה הוא יודע, שלא לחשו של ערוד ממת, ולא דיבורו של מלך מעלה מן שאול. אלו ושכמותן, אינן אלא כלי מלאכתו של הקב"ה.

ודאי ברי היה לו, שהקב"ה מזמן לפניו דרך של עליה. שלא בא משנה החלום ברוב ענין אל פרעה, אלא כדי להעלותו מן הבור. אלא שלאחר שפגם תחילה, בהסתמכותו על יושרו של שר המשקים איש הרהב, השכיל להבין, שבכך פגם כלי של קודש והפכו כלי חול, כלי של טבע. והלכך כשל. ועתה משחזר עליו הקב"ה, ושכלל את הכלי, בהשנות החלום אל פרעה – אין יוסף תוהה עוד לפוגמו. מעתה השכיל, שכל כמה שיהא תולה בטחונו במקום ב"ה, וכמה שיחדד לעין, את אי יכלתו שלו, וזת אפיסות תועלת מעשי בשר, ככה יבהיק הכלי שהכין לו

הקב"ה, וכך תהא יעילותו. נתוספה בו דעת ביוסף, ולמד, שאם הקב"ה מזמן לו מאורעות שלא כדרך הטבע, בדין הוא שחותם זה של העל טבעי, יהא ניכר מתוכן מניה וביה. שרק כך, בכוחן לפעול. שאם הוא מנתקן משורשן, מן המישור שלמעלה מן הטבע, לא יהא כשר להשתחרר על ידן מאסוריו. כי אין דרך הטבע יכול לספוג שינוי מופלג שכזה<sup>2</sup>.

ומכאן הרינו באים לידי הבנה מה טעם לא נמנו על ימי החושך של יוסף, אלא אותן שנתיים ימים אחרונים שבבית האסורים. שנים שאחריהם "קץ שם לחושך". כי ימיו של יוסף כולן, על כל ארפתקי דעזו עליה, צער, בושת וייסורין, היה הוא עצמו, בתודעתו הפנימית, שרוי תחת ברק נוגהה של הארה, "ויהי ה' את יוסף" גם בתוככי עומקה של עבדות, ואף במעמקי בור אסוריו. התקופה היחידה בה חדר חושך בית האסורים לדל"ת אמותיו של יוסף, היו השנתיים האחרונות. כשחל פחת בכח בטחונו. כשמחשכיו של בור הסכו על צחות ראייתו. שם שלח חושך ויחשיך.



## ז. גלות יוון

ומכאן בידינו להאיר לשונם של חכמים, שהתוו את ייחודה של גלות יוון:

'וחושך', זה גלות יוון, שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן. שהיו אומרים, כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלוקי ישראל (בר"ב ד).

והגדרה מסויימת זו שנתייחדה ליוון – "שהחשיכה עיניהם של ישראל" – טעונה הנהרה.

וכה פתרונו. העין הוא האיבר המאיר לאדם דרכו. הינו המכוונתו במשעולי דרכים, אם להימין או להשמאל, להלך או לסור, להישיר או לדלג. וכשם שעייני הפשר מנתבים את האדם באורחות הגשם – כך עיני הרוח, מיישרים המסילות הרוחניות.

ועצם הלז של מלחמת יוונים היה, השאיפה לנתק את החכמה מחיי המעשה. "שהיו אומרים, כתבו לכם על קרן השור אין לנו חלק באלוקי ישראל". כאן משורטטת תורף ההשקפה היוונית: הם הסכימו לאמונה באלוקות, והסכימו אפילו לאמונה ב"אלוקי ישראל". אבל רק בתורת חכמה חיצונית המנותקת מחיי המעשה. "לנו" – לרמ"ח ושס"ה אברי החומר דידן – אין בו חלק, חלילה [והרחבנו בכך דברים במאמר: "חשכה של יוון"].

צורת ההיבט הזו, מנוגדת קוטבית ומפקעת את יכולת הראיה הרוחנית. והחושך המאפיל של חיי הטבע, בהכרח פורש את מלוא שלטונו.

**"החשיכו עיניהם של ישראל"!**

וכשגברה כוחה של תורת ישראל על חכמה יוונית, חזר ונתמסד בידם כח הראיה. ומהאי טעמא תיקנו זכר לנס, את מצוות הדלקת הנר. ו"נר של חנוכה שהניחה למעלה מעשרים [אמה] פסולה, דלא שלטא ביה עינא" (שבת כב.). נר של חנוכה מביא לפתחנו את הנצחון הפנימי של בית חשמונאי – את ההכרה העמוקה, שתורה יכולה וצריכה להאיר, גם את מחשך חיי המעשה. וסגולת הראיה של נר חנוכה היא, להזריח בנפשותינו בבואה של אותו אור מופלא, המאיר כבאור יום חשכת לילה.

<http://www.kby.org.il/hebrew/torat-yavneh/view.asp?id=5974>

<sup>2</sup> עד כאן מצורפים דברי התלמיד.